

Андроник Степович

К ВОПРОСУ О ПОЛОЖЕНИИ ЧАСТНОЙ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Вступна стаття

Сьогодні в нашому часописі вміщуємо невідому досі статтю А. Степовича «К вопросу о положении частной средней школы», яка цікава насамперед як документ своєї епохи. Понад те, стаття цікава своїм змістом, про що ми скажемо пізніше, вона варта уваги ще й тому, що її автор – вчений-славіст, педагог, вихованець і директор Колегії Павла Галагана, директор Київської приватної чоловічої гімназії, автор шкільних підручників з історії слов'янських літератур, ім'я якого незаслужено забуто, а праці та великий особистий архів, який зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і вміщує 923 справи, залишається не відомий широкому загалу педагогів і науковців.

Андроник Іоаникійович Степович (справжнє прізвище – Дудка-Степович) народився у 1857 році у с. Лебединці (нині Серебрянський район Чернігівської області) в сім'ї небагатого сільського поміщика.

Так склалися обставини, що в дитинстві він «виховувався в Сокиринському домі багатого прилуцького поміщика Григорія Павловича Галагана разом з його єдиним сином Павлом Григоровичем» [Степович А. І. Короткий життєпис // Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – Ф. 179, спр. 1, 9 арк.].

Цей факт життя, очевидно, і визначив усю подальшу долю А. Степовича. Спочатку він разом з Павлом Галаганом готувався до вступу в гімназію, а потім навчався в Колегії Павла Галагана, заснованій Григорієм Галаганом на честь свого сина Павла, який раптово помер у 16-річному віці. Ця Колегія відрізнялась від інших навчальних закладів своїм устроєм, високими моральними традиціями, особливою сімейною атмосферою, високим рівнем інтелектуального і творчого розвитку учнів і вихователів. Тут виявилися і розвинулися його філологічні зацікавлення під впливом таких талановитих педагогів, як В. Сиповський, П. Житецький та ін.

Після закінчення у 1875 році історико-філологічного факультету Київського університету імені Святого Володимира А. Степович обирає шлях, пов'язаний з освітою, слов'янською філологією: працює в різних середніх навчальних закладах Києва, обіймає посаду інспектора шкіл у Волинській губернії, вивчає досвід слов'янських країн, де опановує слов'янські мови (чеську, болгарську, сербську і хорватську), а у 1892 році посідає посаду приват-

доцента на кафедрі слов'янської філології Київського університету. З 1893 року по 1906 рік працює директором Колегії Павла Галагана. Роки керівництва А. Степовича цим навчальним закладом названі в споминах вихованців, учителів, дослідників найкращими роками в історії його життєдіяльності. Це був заклад нетрадиційний, несхожий на жоден з тих, що існували в імперії. Організація навчально-виховного процесу ґрунтувалася на передових вітчизняних і зарубіжних педагогічних ідеях.

У 1906 році А. Степович відкрив свою приватну гімназію, запозичивши позитивний досвід Колегії Павла Галагана, що був уже перевірений багаторічною практикою, випробуваний часом. Уся навчально-виховна робота гімназії базувалась на засадах гуманізму, поваги до дитини, розуміння її індивідуальних особливостей, використанні нових методів навчання. Тут принагідно треба зазначити, що характерною особливістю періоду початку ХХ століття «є те, що він збігався із загальною реформаційними процесами в шкільництві, що відбувалися на Заході, коли там у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. педагоги поставили собі за мету змінити цілі і завдання діяльності школи й відповідно способи й методи здобуття знань» [Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів України (кінець ХІХ – ХХ ст.) / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К.: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – С. 8].

Цей реформаторський рух, як зазначає О. Сухомлинська, який набув міжнародного поширення, втілювався в створення й діяльність так званих «нових шкіл» – альтернативних навчальних закладів, що протистояли офіційним як традиціоналістичним [там само, с. 8].

В Україні протягом другої половини ХІХ століття було створено цілий ряд приватних новаторських навчальних закладів, які відзначались «новим національним змістом, з новими формами й способами навчання й виховання» [там само, с. 8].

Зазвичай, це були приватні гімназії, яким держава, починаючи з середини ХІХ століття, створювала відповідні організаційно-правові умови для розвитку. Це було зумовлено тим, що приватні навчальні заклади допомагали позбутися нестачі державних шкіл, створювали умови для задоволення потреб багатьох, хто хотів здобути освіту. Приватні школи мали деяку автономність і свободу

у виборі змісту і методів навчання та виховання. «Приватні училища завжди передували урядовим, – писав часопис «Русская школа». – Вони постійно служили показником того, в чому відчувало потребу суспільство, через їх посередництво в урядові навчальні заклади приходив живий струмінь оновлення» [Об открытии частных учебных заведений // Русская школа. – 1891. – № 7–8. – С. 18–19].

До таких закладів, безумовно, належать Колегія Павла Галагана (1871–1920), Київська гімназія Ващенко – Захарченко (1878–1917), Київська чоловіча гімназія В. Науменка (1905–1913), перша українська гімназія ім. Тараса Шевченка (школа В. Дурдуківського (1874–1938)). Сюди ж можна віднести і приватну чоловічу гімназію А. Степовича (1906–1917), яка за всіма параметрами належить до новаторських. Тут були створені всі умови для творчого розвитку учнів, що забезпечувались індивідуальним підходом, новими формами роботи,

належною матеріальною базою. Як засновнику, директору цього закладу А. Степовичу, доводилось не один раз відстоювати нові підходи в організації навчально-виховного процесу, нові форми й напрями діяльності своєї гімназії.

Особливо дошкуляв занадто прискіпливий контроль різних комісій, ревізорів, інспекторів тощо. Саме про ці явища, які заважали успішно розвиватись приватним, а часто і державним навчальним закладам, пише А. Степович у своїй статті «К вопросу о положении частной средней школы». Вводячи в обіг цей маловідомий архівний документ, сподіваємося, що він буде корисний усім тим, хто досліджує історію національної освіти, хто цікавиться проблемами розвитку приватних навчальних закладів.

Андрій Литвин

Не так давно, как известно, правительство, не будучи в состоянии справиться с все усиливающимся в стране спросом на среднее образование, призвало себе на помощь частный почин и, выказав значительное доверие общественным силам, разрешило открытие небывалого еще доселе количества частных мужских и женских учебных заведений с правами казенных гимназий или только для учащихся или же для учащихся и учащихся. Огромное количество новооткрываемых частных гимназий, конечно, в значительном большинстве случаев вызывалось небывалым еще спросом в русском обществе на среднюю школу, но немалую роль в этом явлении играло и то доверие, с которым правительство отнеслось к обществу и которое давало возможность большего простора педагогическому творчеству сравнительно с тем, как обстояло дело в чисто казенной школе.

Среди открывавшихся частных гимназий бывали удачные и неудачные. В одних дело сразу поставлено было образцово, другие сильно хромали в этом отношении по разным причинам.

Для тех и других необходимо было, во всяком случае, испытание времени. Прежде чем произнести тот или другой суд над ними, надлежало с терпимостью и любовью дать установиться и окрепнуть этим новым формам общественного и частного почина. Необходимо было, счищая с них осторожною рукою все (нерозб.), незаконное или согласное с здравыми педагогическими принципами, но иногда неизбежное особенно в начале устройства школы и в первые годы ее жизни, необходимо было по возможности всячески лелеять эти новые создания личной и общественной энергии, беречь их и,

устраняя с пути их всякие препятствия, не мешать их дальнейшему совершенствованию.

Смущаются разными незначительными неправильными явлениями, встречавшимися в этом, как и во всяком новом и вообще человеческом деле, нечего было: время и сила общественного мнения были бы в данном случае лишними ценителями... По крайней мере, дело, представленное своему естественному ходу и силе вещей, в одних случаях, окрепло бы, в другом – погибло, но это было бы следствием естественного процесса, а не воздействием внешних, например, начальственных сил, и при таких условиях меньше было бы лишнего, непутевых страданий, неудовлетворенности, прискорбных терзаний детской души...

Медовый месяц русской частной гимназии был по истине кратковременным, скоро показались признаки надвигающейся реакции, и властная рука, так усердно давившая и стискивающая казенную школу, не замедлила тяжело спуститься и на частную...

Предлогом и (нерозб.) приличным и подходящим была на этот раз борьба с левыми течениями в составе педагогов, но попутно падали удары и на совершенно невинные школы, чемлибо не угодившие ближайшей власти, сведение нередко даже личных счетов.

Частная мужская гимназия оказалась вдруг под дамокловым мечом постоянных угроз самому ее существованию, ее всячески старались поносить и дискредитировать в глазах общества. Эта самая власть, которая, стоит во главе местного просвещения, должна была бы способствовать всем его проявлениям, а не душиить.

Участились так называемые «ревизии», целью которых, даже если они назначаются по

самым ничтожным поводам, было уронить в общественном мнении и в глазах правительства частную школу, как якобы недостойную правительственного доверия. Увеличилось количество всяческих «циркуляров», целью которых было также опустить и стеснить ее жизнь и деятельность, как стеснена и спеленута, задыхается в тисках бюрократического усмотрения казенная школа. Положение этой последней мне, как одному из ее деятелей, отдавших ей полжизни, очень хорошо известно, как небезызвестно оно, конечно, и всему нашему мыслящему и читающему обществу, отношение это вовсе не таково, чтобы к нему как какому-то идеалу направлять и частную школу, по самой природе своей более свободную, менее поддающуюся стеснительной регламентации циркуляров...

Не касаясь многих других прискорбных явлений, укажем хотя бы на то падение престижа и значения самих начальников наших казенных гимназий, такое особенно стало заметно в последнее время не без значительного влияния в этом отношении местных окружных властей.

Стараясь все централизовать, все сосредоточить в себе и вокруг себя, оковать как деятельность учебных заведений, чтобы они даже в малейших привилегиях своей жизни (например, в вопросе о перемене учебников, о выпуске книг современных изданий и т.п.) зависели от учено-окружных начальств, эти последние низвели подведомственные или казенные гимназии (нерозб.) на самый низкий и постыдный уровень подчинения, довели почти до полного уничтожения всякой самостоятельности путем, между прочим, постепенного усиления власти и значения второстепенных и даже трехстепенных окружных чиновников, при помощи которых попечители округов нередко осуществляли всю полноту своей власти.

Гимназия погибала под бременем и дремлющим оком своего многочисленного начальства, в последнее время особенно охотно, вероятно как следствие борьбы с новыми течениями русской мысли, проявляющего над нею

свою незначительную власть. В самом деле, кто только не верховодит гимназиею?

Кроме самого попечителя округа не менее грозным для них начальством является его помощник, даже (вопреки закону, но в силу какого-то обычая), окружные инспекторы, а нередко и профессеры университетов, приглашаемые от времени до времени для ревизий.

Кроме этих явных начальников над гимназией и ее директором нередко висит еще и тайная сила скрытых за кулисами властей (вроде как монстра, иногда все сильного правителя канцелярии попечителя учебного округа).

Вот и извольте директору гимназии при таком количестве всяческих властей (мы уже и не говорим о ревизорах, присылаемых от М.Н.П., хотя впрочем, эти последние бывают иногда очень кстати, все же хоть немного напоминая окружным начальствам о пределах их власти и значения) иметь постоянно спокойное состояние духа, столь необходимые для надлежащего руководства гимназий, сохранять ту высоту педагогического и начальственного авторитета ... Которая не имела бы чуть ежедневно необходимость встречать всевозможных ревизоров и других представителей педагогической власти...

А ведь дети, учащиеся в гимназии все видят, все подмечают и, конечно, не без юмора наблюдают своеобразные превращения своих авторитетов – директоров в приниженные существа, робко сопровождающих своих разнообразных начальников, способных нередко распечь и накричать даже в присутствии учащихся (с преподавателями церемонятся еще меньше).

Есть, конечно, и исключения с обеих сторон, но, кажется, в последнее время этих исключений бывает все меньше и меньше.

*Степович Андроник Иоанникийевич.
К вопросу о положении частной гимназии
// Институт рукописів Національної
бібліотеки України імені В. І. Вернадського
– Ф. 179, стр. 1, 9 арк.*